

Hornblåserskan

Lavas Margit berättar

Lavas Margit var min farmor. Hon har hängt på många stugväggar under namn av Hornblåserskan — Anders Zorns tavla. Hon tillbringade, som de flesta andra Sollerö-kvinnorna, otaliga somrar som ”gäslkall” (vallkulla) i avlägset belägna fäbodrar. Jag frågade henne en gång, om hon under sin tid som vallkulla aldrig sett björnen. Hon hade aldrig sett honom men väl hört honom. Hon vilade med kreaturen på en sovhol inte långt från Gettjärnberg, då hon hörde ett väldigt gny och frustande. Björnen rev och slet i buskarna, och grenar knäcktes. ”Var du inte rädd då?” frågade jag. — ”Nej, I add fändji jän gåmål pistol tä fridå mi minn, men I va sakt rädder ann äld björnen” (hon var räddare för pistolen än för björnen). Nästa dag såg de, hur han rivit upp en gata där han gått fram och tömt en myrstack ända från botten. Hon tyckte, som nutida naturvårdare, att björnen var ofarlig, om man inte ofredade honom.

Om den tid när hon stod modell för Anders Zorn berättar hon så: Det var på försommaren 1905. Man hade bufförat till Nybodarna, som ligger på västra sidan av sjön Säxen, ej långt från Mora- Vänerns järnväg. Farfar och äldsta sonen Anders var med. De och farmor

skulle stanna några dagar, för det var mycket, som skulle ordnas. Sen skulle de åka hem till Gesunda, och en annan vallkulla skulle ta hand om korna. — Redan en av de första dagarna var det några av korna, som behagade övernatta i skogen och inte komma hem till kvällen. Ett par av kullorna hade gett sig iväg ut på skogen för att leta rätt på dem. Nästa morgon, när farmor satt ute i fjaset och mjölkade de hemmavarande korna, kom någon in till henne och sa: ”Nu, du Margit, får du allt ta fram hornet och kalla hem kullorna, för nu har korna kommit hem själva!” — Farmor avbröt mjölkningen, gick in i stugan och tog ner vallhornet och blötte det sen i en vattenbytta, som stod utanför stugan. Så ställde hon sig ute på tåkten och blåste låten: ”Kyner a kem att, letir int mer!” (Korna har kommit hem, leta inte mer!) — Hon tog om låten några gånger för att vara säker på att kullorna hade hört henne.

Vid stranden av Säxen inte långt från fäbodvallen hade Korsnäs-bolaget en skogvaktarstuga. Mellan stugan och vallen var en fin gångstig. I stugan befann sig då Zorn tillsammans med förvaltar Berg för att fiska. När Zorn på morgonen, medan han ännu låg i sängen, hörde hornlåten som ekade mellan bergen, for han upp, drog på sig byxorna men hade inte tid att knäppa hängslena, stoppade fötterna i skorna utan strumpor och kom så springande kippskodd till vallen. Där ställde han sig framför farmor och lyssnade, och under tiden knäppte han hängslena, berättar farfar. När hon slutade att blåsa, ville Zorn att hon skulle blåsa mera. ”Nej”, sa hon, ”nu har jag inte tid, först ska jag mjölka färdigt, så vi får iväg korna, och så ska jag ställa lite mat åt karlarna, men vill du komma hit sen, så ska jag spela allt vad jag kan.” — Jo, det gick allt Zorn med på, och så kom han tillbaka och stannade både länge och väl. Farmor spelade, Zorn frågade om de olika låtarna, och farmor förklarade. Då hon spelat igenom sin repertoar, följde Zorn med in i stugan, för han ville gärna prata, sa farmor.

När de hade pratat en stund, sa Zorn: ”Jag har tänkt att försöka kalla ihop så många hornblåserskor och spelmän som möjligt och ställa till en tävlan mellan dem. Vad säger du om det, Margit?” — Jo, det tyckte farmor var ett bra förslag. Det började bli rätt så svårt att få några unga kullor att vilja lära sig blåsa i horn. — ”Vill du lova att vara med, om det blir en sådan stämma?” — ”Ja,” sa

farmor, ”det ska jag visst, och jag lovar att ta min dotter Anna med också, för hon är riktigt duktig att blåsa.” — ”Men,” sa Zorn, ”var tycker du, Margit, att det skulle vara lämpligt att hålla till med en sådan stämman?” — Nu behövde inte farmor fundera länge: ”Ja, det kan väl inte finnas någon bättre plats än Måstäppan i Gesunda.” Där hade ju ungdomen hållit till, så länge hon mindes, med lekar och allt möjligt. Och god plats fanns det, ett stort gräsbevuxet område, fritt från skog och buskar, för fåren som gick fritt hela sommaren sörjde för att buskar och sly höll sig borta. — Men så undrade Zorn, om hon vore villig att komma upp till Gopsmor och stå modell, så han fick måla henne klädd som vallkulla. Hon skulle förstås få betalt. — Jo, det skulle hon nog kunna göra, när hon kom hem till Gesunda, om han hörde av sig, när det passade.

En dag fick hon så bud att komma. Hon var ju sextio år, men det var bara att knalla iväg de tre milen. Hon gjorde två vändor dit på sommaren. Men hon gick inte sysslös, hon gick och stickade strumpor hela vägen. Varje resa tog två dagar, och det blev ett par strumpor för varje resa. Jag frågade farmor, hur mycket betalt hon fått av Zorn. — ”Jo, jag fick tre kronor om dagen, så när jag gick hem, hade jag sex kronor i kjortelfickan.” Hon var åttio år, när jag frågade henne, och som jag hört att modeller kunde få bra betalt undrade jag om inte Zorn var bra snål då. — ”Å hut med dej, pojke! Nej, han var inte snål. Jag fick ju inte mer än 75 öre, när jag stod och bakade tunnbröd en hel dag. Och så fick jag mat och kaffe, så mycket jag orkade. Och tänk, så snäll han var! Han frågade ideligen, om jag var trött, för då fick jag vila. Jag har väl aldrig hört att nån har frågat mig om jag varit trött förr! Nej, Zorn han var snäll, han,” säger farmor och torkar bort en tår.

Jag minns mycket väl spelmansstämman på Måstäppan i Gesunda. Jag var med nere på flottbron, när kyrkbåten med Zorn från Mora landade. Två Gesunda-pojkar, Anders Braf och Olarvs Anders, mötte med klubbhjuls-vagn (kärria med hela trähjul) och en liten black fjordhäst. De körde sedan före till Måstäppan, men Zorn fick åka i en något finare vagn. Farmor, som alltid var rädd om mej, ordnade en bra plats åt mej nära kärnskrindan, där spelmännen och blåserskorna uppträdde. Jag syns på fotot från stämman som en liten knatte med svart, rundkullig hatt, jag var då sex år gammal. — På

platsen för den första spelmansstämman restes fyrtio år senare en minnessten med inskriptionen:

”Zorns låt-tävling i Gesunda 1. 9. 1906 gav nytt liv åt svensk folkmusik. Spelmän reste stenen 1946.”

DeKå

Historier om Krångan-Mas.

Mats kommer in i stugan en kväll, och följande samtal uppstår: — ”Du Mas, a du titta å tunglä vänd ä sa bi fö vedär i morgu ä?” frågar Margit. — Då svarar Mats: ”Eta tunglä, ä e så långt bort ä, så eta sum int vir bry våss um nå!” (tunglä = månen)

Mats sitter i kojan och dricker kaffe, som han tycker är för svagt, när några skogsarbetare kommer in. Mats säger då: ”Drickir kafe, pöjkär, mäss ä e varmt, å um int ir vilär a ä varmt, så finns ä sumu sort uti bätjim danåjte!” (bätjim = bäcken).

Mats blir tillfrågad en dag hur gammal han är, och då svarar han: ”Ja, ä sa I då tålä um fö id, att då an bi so gånål så I e, då angör ä ingen ur gånål an e!